

Exordis persuasius

Quan els estudiants, en el moment d'enfrontar-se a la tasca d'escriure un text que no sigui un resum o un conte (posem-hi, per exemple, una carta al director o un article d'opinió), ens pregunten no sense angoixa “¿Com hem de començar?”, ens forcen a plantejar-nos una qüestió plena d'implicacions. D'ençà d'alguns anys, els estudis de tipologia textual, als quals tinc la impressió que la majoria dels qui poc o molt ens dediquem a ensenyar a escriure ens vam aferrar com a una taula de salvació en ple naufragi de l'era oracional (ben poc ens havia ajudat aquesta), semblava que podien respondre la pregunta de manera satisfactòria: teòricament –idealment–, hi hauria tantes menes de començaments –i tantes menes d'acabaments, i tantes menes d'altres parts– com tipus de text, i sabríem doncs que si volíem escriure com cal (és a dir, com era previst seguint el model) un text de tipus argumentatiu, per exemple, havíem de començar amb la formulació explícita de la idea (la tesi) que pensàvem defensar. Des d'aquesta òptica, doncs, (1) seria molt millor que no pas (2), i (3) que no pas (4), com a enunciats inicials d'un text sobre el mateix tema (els dos primers, sobre certes actituds masclistes en el món del futbol, i els dos restants sobre el dany que les futures mares que fumen poden causar al fetus):¹

- (1) Les persones que creuen que el futbol és cosa d'homes estan equivocades.
- (2) “Són les xicotes i les amigues dels futbolistes”; això és el que va respondre un conegut exjugador a la pregunta d'una periodista de Catalunya Ràdio. La pregunta era: “¿Qui són aquest grupet de noies d'aquí al costat?”
- (3) El tabac pot danyar seriosament el fetus.

¹ Els enunciats (2) i (4) són reals: el primer el van escriure Rosa Garcia i Ana Holguín, i el segon Ruth Manau, per al seu professor de Llengua escrita (assignatura de primer curs de Magisteri de la Facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona), com a introducció dels textos respectius “¿Per què a les dones no els pot agradar el futbol?” i “El tabaquisme en les futures mares”.

- (4) Amb un gest inconscient i gairebé mecànic vaig apropar-me el cigarret als llavis, però a l'instant vaig recordar les paraules que el metge havia pronunciat feia poc més d'una hora.

Però, al començament del text, les afirmacions generals i les grans declaracions de principis –com ho són, o pretenen ser-ho, (1) i (3)– més aviat ens fan recular. Per contra, les anècdotes curioses i inesperades i els relats d'experiències personals més o menys sorprenents –com ho són (2) i (4)– tenen la virtut d'acostar-se al nostre esperit i de guanyar-se així el nostre favor i la nostra voluntat. Des d'aquest punt de vista, doncs, i en la mesura que és justament a l'inici del text que l'escriptor ens ha de capturar, (2) és sens dubte més apropiat que (1), i (4) que (3).

2

Ja Quintilià era del parer que l'objecte de la introducció (o, en el terme clàssic, de l'*exordii*) era de preparar l'oïdor a estar més ben disposat en les altres parts del discurs. El nostre esperit no és un terreny madur d'entrada: cal adobar-lo; ¿com si no l'escriptor s'hi podria endinsar més tard sense dificultat i sense el risc de fracassar? Conseqüentment, en aquesta primera part del discurs, opina Quintilià, l'estil no s'ha d'assemblar al de l'argumentació, dels raonaments generals o de l'exposició dels fets, sinó més aviat a un “parlament simple i descurat, i no massa prometedor per les paraules i la fesomia” (*Institució oratòria*, IV, I, 60). Encara avui és de molt interès per a nosaltres la tipologia d'exordis defectuosos que ens donà el gran retòric llatí, perquè s'hi poden reconèixer bona part de les introduccions escrites pels estudiants (i els escriptors) poc competents. Per Quintilià hi ha, en conjunt, cinc tipus de mals exordis:

- a) els comuns: aquells que també l'adversari pot utilitzar,
- b) els reversibles: aquells que l'adversari pot capgirar per a la seva pròpia utilitat,
- c) els vulgars: aquells que es poden acomodar a nombroses causes,
- d) els separats: aquells que no estan vinculats a la causa, i
- e) els traslladats: aquells que són extrets d'un altre lloc.

Els començaments (1) i (3) els podríem encabir perfectament en qualsevol dels dos primers tipus d'exordí, perquè quasi conviden a la formulació de la tesi oposada a la que expressen (“Les persones que creuen que el futbol és cosa d'homes *no* estan equivocades...”). Els començaments (2) i (4), en canvi –deixem de banda ara l'*elocutio*: el primer és ben difícil de “processar”

(per usar un terme cognitiu i de moda), i el segon és més aviat inflat—, no són ni comuns (a) ni reversibles (b), i són *ajustats* —és a dir, no són tampoc ni vulgars (c) ni separats (d) ni traslladats (e)—. Són *persuasius*.

3

Descartes presenta narrativament, en el seu *Discurs del mètode*, les parts més essencials de la seva filosofia (i fins i tot el descobriment de la proposició fonamental *penso; per tant, existeixo*, a la quarta part del llibre). ¿Qui gosaria esmenar-li la plana? Els textos que han servit de punt d'arrencada del meu discurs (cf. la nota 1) comparteixen amb la manera de fer de Descartes la característica que, tot i essent d'opinió, aprofiten formes narratives, a més d'argumentatives. Si fóssim requerits d'adduir arguments d'autoritat que prestessin suport a aquest o a semblants recursos, no dubtaríem gens ni mica a acudir a la nova retòrica perelmaniana. En efecte, en el capítol del seu *Tractat* dedicat a la incidència de l'ordre en la persuasió, Perelman i Olbrechts-Tyteca (1958/1988: 649) diuen molt bé que, així com en una demostració formal les variants d'ordre són estrictament equivalents (l'ordre en què es presenten els axiomes de què es parteix per arribar als teoremes és indiferent), ja no ho són quan del que es tracta és de guanyar-se l'adhesió del destinatari. D'un punt de vista purament formal hem passat a un punt de vista psicològic, i aquest canvi té repercussions discursives: hi ha ordres demostratius més intel·ligibles que altres, per exemple (Perelman i Olbrechts-Tyteca esmenten els experiments de Max Wertheimer, els resultats dels quals evidencien que la comprensió d'algunes demostracions matemàtiques difereix segons la manera com es presenta la figura que les il·lustra). Obviament, del que dic no se n'ha pas de concloure que sigui del parer que Tolstoi incorre en matusseria començant *Anna Karenina* amb aquella pretesa veritat universal (“Totes les famílies felices s'assemblen; cada família dissortada ho és a la seva manera”) que tant molesta els incondicionals de la puresa genèrica.

4

Començar un text d'opinió amb una anècdota curiosa i inesperada, o amb el relat d'una experiència personal més o menys sorprenent —autèntiques o no aquesta anècdota i aquesta experiència, tant hi fa: n'hi ha prou que siguin creïbles i, doncs, compartibles (torno a això al final de l'apartat 7)—, com van fer les autores dels escrits a què m'he referit a la nota 1, només

incomodarà els professors puristes.² Aquells que, poc sensibles a la realitat textual, molt aferrats als models, a les formes i als tipus, se senten insegurs amb les mescles. Els escriptors competents és en textos, que s'han abeurat, no pas en les abstraccions que, a partir d'aquests textos, han construït els teòrics; i tots sabem que, aquests textos –posem-hi, per no diversificar els exemples, *Discurs del mètode* i *Anna Karenina*–, malgrat que acostumin a perseguir un objectiu únic (com ara fer passar una bona estona al lector, o instruir-lo, o reafirmar les seves pròpies conviccions), són, al més sovint, composicionalment heterogenis. En aquest sentit, Chiss i Filliolet (1987) diuen molt encertadament que, a diferència de les classificacions dels textos en gèneres, les quals són *populars*, les classificacions en tipus són *sàvies*: als cursos d'expressió escrita, les eines que hem de fer servir no són les que es manegen en els congressos internacionals.

5

La confusió entre formes i valors, entre “seqüències” i intencions, entre allò que hi ha (a dins) i l'horitzó al qual aquest allò mira, pot tenir efectes molt perniciosos. De la mateixa manera que, en el terreny de la sintaxi, una mateixa forma (posem per cas el sintagma preposicional “A les dones”) pot tenir valors diferents en funció de la relació que estableixi amb les altres formes que l'acompanyen –posem-hi objecte indirecte (“A les dones els agrada el futbol”), objecte directe (“A les dones les estima tothom”) i objecte preposicional (“A les dones és difícil d'accedir-hi”)–, així també en el terreny de la comunicació una mateixa “seqüència” (posem-hi “Amb un gest inconscient i gairebé mecànic vaig apropar-me el cigarret als llavis, però a l'instant vaig recordar les paraules que el metge havia pronunciat feia poc més d'una hora”) pot estar al servei o d'un acudit, o d'una ordre, o d'una moral..., en funció del context en què es trobi i de la intenció que, globalment, hagi generat i expliqui el text que la inclogui. En el diàleg platònic homònim, i per expressar una idea ben sublim –la idea que la virtut es pot ensenyar–, Protàgoras decideix de presentar als seus oients un mite, en lloc d'una argumentació lògica. Harald Weinrich (1970) ens ha hagut de

² Amb relació al caràcter curiós i sorprenent d'aquesta anècdota o experiència personal, Van Dijk (1978/1983: 154) opina que els parlants només narrem aquelles accions que creiem interessants, és a dir, aquelles que, poc o molt, vulneren normes, expectatives o costums. Un any més tard, U. Eco (1979/1981: 153) escriu que una de les condicions que permeten definir una seqüència discursiva com a narrativament pertinent és que contingui esdeveniments inesperats, inusuals o estranys.

recordar que, en l'univers de la ciència —que és el nostre (ben acabat està aquell en el qual va viure Plató)—, un no sé què d'escandalós es lliga a allò narrat. El mite es troba definit tant pel seu fons (explicacions del món, qüestions relacionades amb el més enllà, enigmes) com per la seva forma (estil narratiu). El divorci entre l'un i l'altra ha estat obra de l'edat moderna: en el decurs dels darrers segles, la narració ha anat perdent el seu antic crèdit, i, si més no tota sola, ja no serà reputada apta per dar forma als temes greus. El seu buit l'ocuparan la relació consecutiva, la causalitat, el raonament argumentatiu.

6

No cal dir que seria una més que vana pretensió, de voler tornar a aquells temps mítics. Tanmateix, els qui som poc o molt responsables de l'educació lingüística de joves un bon nombre dels quals, al seu torn, tindran també al seu càrrec tasques formatives (em refereixo, per exemple, a futurs filòlegs, o a futurs mestres), podem fer per manera de no contribuir al procés de *desmitologització* de què parla Weinrich en el seu treball, i de resistir-nos doncs a fer companyia als filòsofs, els teòlegs i els historiadors, que fa temps ja que s'hi han abandonat.³ I ho podrem fer en la mesura que, per molt argumentatius que vulguem que siguin els textos d'opinió que els demanem d'escriure, els donem motius per no confiar-ho tot a la tesi i l'antítesi, la causa i la conseqüència, els judicis a favor i les previsions dels judicis en contra (amb sengles refutacions i, si escau, concessions), les premisses (major i menor) i la conclusió. Per confiar també, per exemple, en la seva experiència personal i la seva imaginació, i la seva capacitat per dar-los forma narrativa. És justament aquesta, la confiança a la qual es van lliurar, al començament del seu text, les estudiants de Magisteri de què he parlat a l'inici.

7

A la classe de composició escrita, la narració, sola o combinada amb altres formes en un mateix text, sembla avui defenestrada en favor d'altres tipus. Subjau a aquest estat de coses, probablement, la convicció que els aprendents adults ja ho han fet prou, de narrar, i ja en saben. A més, la narració

³ En un treball posterior Weinrich (1987: 100) parlarà, en lloc de *desmitologització*, de *desnarrativització*.

sol ser considerada una pràctica discursiva relativament accessible a la ploma: *narrar és fàcil*. Narrar és, també, cosa de nens, i difícilment satisfarà les necessitats comunicatives madures: *narrar és infantil*. Encara més, narrar és, ben sovint, segurament pel seu històric parentiu amb la literatura, això mateix –“literatura”–: *narrar és mentir*. Falsa, infantil i simple, la narració arrossega un bon llast. Però cap d'aquestes tres percepcions no resisteix una anàlisi mínimament fina. Procedim per parts.

La narració no és simple. La proverbial facilitat de la narració recolza en la idea que allò que caracteritza aquesta forma és la successivitat temporal, el transcurs i la continuïtat (l'argumentació, en canvi, fonamentaria la seva articulació en la jerarquia, més costa amunt, més dura). Però el que és cronològic és l'ordre en què s'esdevenen –o en què creiem que s'esdevenen– els fets en el món; pel que fa als relats, potser només els que expliquem als menuts presenten també aquesta linealitat.⁴

La narració no és infantil. No és cert que la narració no satisfaci necessitats adultes. Pensem només en la tasca hipotètica d'omplir una instància –un gènere discursiu del qual no sabríem prescindir– sense que ens sigui donada la possibilitat de narrar: en set de cada deu casos no podríem “exposar” els motius que la justifiquen.

La narració no és falsa. Quan ens situem en el terreny de la comunicació –i no pas de la lògica, ni de la moral–, les categories de veritat i mentida no són pertinents; dir (o escriure) la veritat no garanteix que ens creguin, i, inversament, hi ha mentides que es fan escoltar (i llegir): que persuadeixen.⁵

⁴ Una mateixa *història* pot ser objecte de *discursos* o trames diferents: per posar un exemple ben clàssic, podem donar a conèixer el descobriment del cadàver abans de l'assassinat, o bé partir de la trobada amb la víctima i continuar amb la presentació del mòbil. Així mateix, Rosa Garcia i Ana Holguín haurien pogut escriure: “Una periodista de Catalunya Ràdio va preguntar a un conegut exjugador: ‘¿Qui són aquest grupet de noies d'aquí al costat?’ Ell va respondre: ‘Són les xicotes i les amigues dels futbolistes.’” Una cosa és la substància, que és a fora, i una altra la forma, amb les seves anticipacions i els seus *flash-back*. Són dos ordres diferents, que la narratologia ha descrit amb detall ja fa una bona pila d'anys. V. Sunyol (1992: 120-121) proposa algunes activitats didàctiques en aquesta direcció.

⁵ Com diu Ch. Plantin (1990: 16), la veritat i la raó són funcions de les nocions d'influència i auditori.

8

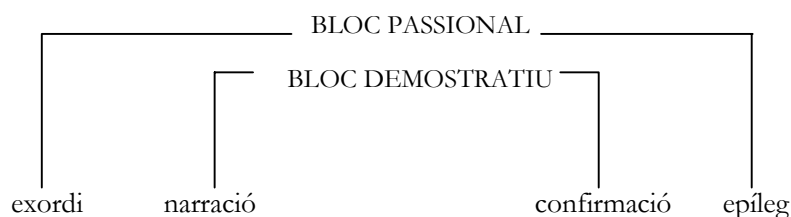
Escriu Mercè Rodoreda en el seu pròleg a *Mirall trencat*: “Jo no puc dir sense que soni fals: ‘La Colometa estava desesperada perquè no donava l’abast a netejar coloms.’ Tampoc no li puc fer dir directament ‘jo estava desesperada perquè no donava l’abast a netejar coloms’ [...] no he de *dir* al lector que la Colometa està desesperada sinó que li he de *fer sentir* que ho està.”⁶ Si recordo aquí aquestes paraules tan sensates és perquè opino que també en el terreny dels textos argumentatius –i no només doncs en el dels denominats textos de ficció– difícilment es pot *demonstrar* res sense simultàniament, o abans, *mostrar*. En un altre treball he donat raons a favor de la idea que, per aconseguir aquest objectiu, un dels recursos més eficaços que té l’escriptor és de començar el text amb un breu relat que actui a manera d’anticipació plàstica, imatjada, d’allò que té la intenció de defensar (cf. Besa, 1997). Perquè narrar és una manera de mostrar, o de, per usar l’expressió de Rodoreda, *fer sentir*.

9

Arribats a aquest punt, és convenient de recordar que en els tractats de retòrica que ens han pervingut de l’antiguitat la segona de les cinc operacions que constituïen el complex acte de producció del discurs (és a dir, la *dispositio*, aquella que tenia al seu càrrec la disposició de les idees trobades en l’operació prèvia de la *inventio*) partia d’una dicotomia entre emocionar i commoure (*animos impellere*), d’una banda, i informar i convèncer (*rem docere*), d’una altra, que ordenava el discurs en un bloc passional i un bloc demostratiu, respectivament, el primer dels quals cobria les seves dues parts extremes –l’exordi i l’epíleg–, i el segon les seves dues parts centrals –la narració (o relació dels fets) i la confirmació (o establiment de les proves)–. Gràficament:

⁶ Les cursives són meves.

DISPOSITIO

Cuenca (1995: 37) considera que en la major part de textos argumentatius moderns l'exordi i la narració es troben units. El meu parer és un altre: no hi ha fusió de dues parts en una, en general, ans supressió de la segona (la narració). Com es veu, doncs, la meua és una defensa de la seva reintroducció; o, més ben dit, d'un canvi: en lloc de l'exordi, la narració, però fent per manera que posseeixi el caràcter passional que antany tenia aquell. Un caràcter, d'altra banda, que el mateix Quintilià propugnava, també, per a ella: "em deixen atònit els rêtors que pensen que cal excloure les emocions de la narració" (IV, 2, 111), confessava; i afegia un xic més avall (113):

És que M. Tul·li, a propòsit de les fuetades contra un ciutadà romà, no despertà en quatre mots tota sort d'emocions, en recordar la condició de la víctima, el lloc de l'ultratge, la natura dels cops, i en lloar també el seu coratge? El presenta, en efecte, com un baró extraordinari, que, capolat de vergassades, no exhalà ni gemecs ni súpliques, ans clamava únicament que era ciutadà romà, amb la indignació del seu botxí i amb la seva confiança en la llei.

En definitiva, si a la narració hem exposat els fets impassiblement, a l'epíleg és massa tard ja per excitar l'emoció: "el jutge s'ha acostumat a ells, i ja acull, sense cap trasbals mental, el report d'uns fets que no el commogueren en sentir-los per primera vegada." (115)

Contràriament al que s'ha cregut tradicionalment en matèria d'adquisició dels diferents tipus de text, creença segons la qual aquesta adquisició és gradual i progressiva (un tipus duu a l'altre; per exemple, la narració serviria de base per al desenvolupament de l'explicació i l'argumentació, i hi con-

duiria d'una manera natural), les investigacions actuals sobre l'adquisició del discurs han trobat nombroses evidències que els elements idiosincràtics que presenta cada tipus de text n'exigeixen un aprenentatge específic, autònom i diferenciat (Dolz, 1993). Una lectura literal d'aquestes evidències podria emmenar els docents a menystenir i desaprofitar, a l'hora d'afrontar la tasca de proveir els estudiants de recursos per a l'argumentació, una competència –diguem-ne competència narrativa– que aquests ja tenen instal·lada i assentada, i això malgrat que aquesta competència es reveli d'allò més útil i profitosa. És a dir, malgrat que, com he mirat de mostrar al llarg d'aquest treball, i per acabar servint-me de dues metàfores ben il·luminadores, *parlar al cor abans de parlar al cap* (Laborda, 1993: 25) incrementi les possibilitats de reeixir en la tasca persuasiva, i que, així doncs, avui més que mai tingui sentit d'aplaudir el gest de Protàgoras, ell que, a fi de provar als seus oients que la virtut podia ser objecte d'instrucció, abans de desplegar un raonament continuat va contar un mite.

Referències

- Besa, Josep (1997): “*Narratio* retòrica, narrativa ‘natural’, narrar per convèncer”, *Escola Catalana* 339, 28-32.
- Chiss, Jean-Louis / Filliolet, Jacques (1987): “La typologie des discours”, *Langue Française* 74, 3-9.
- Cuenca, Maria Josep (1995): “Mecanismos lingüísticos y discursivos de la argumentación”, *Comunicación, Lenguaje y Educación* 25, 23-40.
- Dijk, Teun A. van (1983 [1978]): *La ciencia del texto. Un enfoque interdisciplinario*, Barcelona: Paidós.
- Dolz, Joaquim (1993): “La argumentación”, *Cuadernos de Pedagogía* 216, 68-70.
- Eco, Umberto (1981 [1979]): *Lector in fabula. La cooperación interpretativa en el texto narrativo*, Barcelona: Lumen.
- Laborda, Xavier (1993): *De retòrica. La comunicació persuasiva*, Barcelona: Barcanova.
- Perelman, Chaïm / Olbrechts-Tyteca, Lucie (1988 [1958]): *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*, Brussel·les: Éditions de l'Université de Bruxelles.
- Plantin, Christian (1990): *Essais sur l'argumentation. Introduction linguistique à l'étude de la parole argumentative*, París: Kimé.

- Quintilià, Marc Fabi (1987): *Institució oratòria*, vol. III (llibres III-IV), Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- Sunyol, Víctor (1992): *Màquines per a escriure. Recursos per a l'animació a la creativitat escrita*, Vic: Eumo.
- Weinrich, Harald (1970): "Structures narratives du mythe", *Poétique* 1, 25-34.
- (1987): "Al principio era la narración", dins Garrido Gallardo, Miguel Ángel (ed.): *La crisis de la literariedad*, Madrid: Taurus, 99-114.